

VLADYSLAV ROZHKOVA* – LUBLIN

LOSY ŚWIĄTYŃ I WSPÓLNOT RZYMSKOKATOLICKICH W OBWODZIE KAMIENIECKO-PODOLSKIM (CHMIELNICKIM)¹ W LATACH 1944-1964

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie sowieckiej polityki wyznaniowej wobec Kościoła rzymskokatolickiego w obwodzie kamieniecko-podolskim (chmielnickim) na Ukrainie w latach 1944-1964, ze szczególnym uwzględnieniem przedsięwzięć władz państwowych ukierunkowanych na likwidację katolickich obiektów sakralnych.

Akcja masowego zamykania świątyń rozpoczęta przez Sowieców na przełomie lat 1946-1947, mimo że nie była do końca zrealizowana, przyniosła znaczne rezultaty. W 1964 r. z ponad 30 funkcjonujących po wojnie świątyń katolickich, w obwodzie kamieniecko-podolskim (chmielnickim) pozostało jedynie 11: w Gródku Podolskim, Gołuzubińcach, Mińkowcach, Manikowcach, Podleśnym Mukarowie, Derażni, Kitajgradzie, Latyczowie, Strudze, Greczanach i Połonem.

Pretekstem do zamykania kościołów był brak stałego duszpasterza, niewielka liczba wiernych, zły stan techniczny pomieszczeń czy też zbyt mała odległość świątyni od innych budynków sakralnych. Niekiedy powodem była np. pilna potrzeba założenia domu kultury, szkoły bądź biblioteki. Zgodnie z zarządzeniem pełnomocnika Rady ds. kultów religijnych zamknięte świątynie mogły być przeznaczone wyłącznie dla celów kulturalno-oświatowych. W rze-

* Vladyslav Rozhkov – mgr historii, doktorant Szkoły Doktorskiej, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

e-mail: vladyslavrozhkov@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9577-564X>

¹ Obwód leży w zachodniej części Ukrainy, na obszarze historycznych regionów Podola i Wołynia. Został utworzony 22 września 1937 r. Decyzją Prezydium Rady Najwyższej ZSRR z dnia 4 lutego 1954 r. zmienił nazwę z kamieniecko-podolskiego na chmielnicki. Ukaz Priezidiuma Wierchownogo Sowietu SSSR ot 4 fiewrała 1954 goda o pierieimienowanii goroda Proskurowa w gorod Chmielnickij s Kamieniec-Podolskoj oblasti w Chmielnickuju oblast, w: *Sbornik zakonow SSSR i ukazow Priezidiuma Wierchownogo Sowietu SSSR. 1938 g. – ijul 1956 g.*, red. J. Mandelsztam, Moskwa 1956, s. 55.

czywistości jednak wiele kościołów, zwłaszcza na wsi, przekształcanych było na magazyny gospodarcze.

W zależności od sytuacji w poszczególnych regionach zamknięte kościoły przeznaczane były na cele kulturalno-oświatowe, gospodarcze, nierzadko też ulegały dewastacji. W świątyniach przejętych przez władze państwowe natchmiast zdejmowano krzyże. By zatrzeć sakralny charakter budynków, rozbierano również wieże kościelne i deformowano fasady świątyń.

Słowa kluczowe: religia w ZSRR; Kościół rzymskokatolicki; Podole; świątynie katolickie; Kamieniec Podolski; Chmielnicki

Dla ludności polskiej w Rosji i na dawnych Kresach Wschodnich kościoły stanowiły bardzo drogi symbol więzi z kulturą polską oraz niesłychanie ważne, psychologiczne i moralne oparcie w dążeniu do zachowania własnej tożsamości narodowej (...).

Dlatego Polacy zdobywali się na wielkie ofiary, byle tylko uchronić je od zamknięcia.

Władze sowieckie doskonale zdawały sobie z tego sprawę i tym bardziej dążyły do ich likwidacji².

Objęcie władzy przez bolszewików w 1917 r. dało początek ponad siedemdziesięcioletnim prześladowaniom Kościoła, uważanego za niebezpiecznego wroga nowego ładu. Zgodnie z założeniami ideologii komunistycznej religia postrzegana była jako swoiste otumanienie, prowadzące do uległości wobec wyzysku, utrudniające podburzenie mas do walki klasowej. Za niemal najgroźniejszego wroga nowego ładu uznano Kościół katolicki, który w opinii władz radzieckich był najsilniejszym ideologicznym fundamentem imperializmu wśród wszystkich ówczesnych instytucji wyznaniowych. W zwalczaniu Kościoła władze sowieckie wykorzystywały różne metody, wśród których miała miejsce fizyczna eliminacja duchowieństwa i najbardziej gorliwych wiernych³.

W następstwie konsekwentnie wcielanej przez komunistów kampanii antyreligijnej już w 1937 r. Kościół katolicki w sowieckiej Ukrainie praktycznie przestał funkcjonować. Nie było żadnego księdza, który by mógł spełniać posługę duszpasterską, a wszystkie kościoły i kaplice zostały zamknięte i przerobione na kluby, kina, domy kultury, składy zboża, warsztaty mechaniczne, fabryki, archiwa lub zdewastowane. Praktyczna możliwość odzyskania świątyń oraz odrodzenia życia religijnego pojawiła się u dopiero z wkroczeniem na Ukrainę wojsk niemieckich w 1941 r.⁴ Wtedy też na terenie obwodu kamieniecko-podolskiego dzięki stara-

² Cyt. za: R. Dzwonkowski, *Z historii Kościoła katolickiego w ZSRS 1917-1991: pogadanki w Radiu Watykańskim*, Ząbki 2005, s. 143-144.

³ R. Dzwonkowski, *Religia i Kościół katolicki w ZSRS oraz w krajach i na ziemiach okupowanych 1917-1991: kronika*, Lublin 2010, s. 8.

⁴ J. Szymański, *Kościół katolicki na Podolu. Obwód winnicki 1941-1964*, Lublin 2003, s. 32.

niom wiernych udało się otworzyć 18 kościołów, w 1942 r. – 10, w 1943 r. – 1 i w 1944 r. – 2⁵.

Wiosną 1944 r. obwód kamieniecko-podolski został ponownie zajęty przez Sowieców. Władze państwowe ponownie przystąpiły do stopniowego niszczenia odradzającego się Kościoła katolickiego. Tworząc pozory normalizacji życia religijnego, odeszły od metod wojowniczego ateizmu z lat 1920-1930. Stworzyły możliwości rejestracji wspólnot religijnych. W celu uzyskania rejestracji każda ze wspólnot miała spełnić szereg warunków, m.in. złożyć protokoły wyboru członków komitetów parafialnych (tzw. *dwadcatki*) i komisji rewizyjnych oraz posiadać pomieszczenie przystosowane do praktyk religijnych⁶.

Budynki sakralne i przedmioty kultu, w świetle ustawodawstwa sowieckiego uważane były za własność państwową, zatem aby otrzymać dostęp do świątyni i jej wyposażenia, każda wspólnota religijna musiała podpisać umowę z Komitetem Wykonawczym, na mocy której zobowiązywała się dbać o powierzone jej dobra materialne, udostępniać je przedstawicielom Rady deputowanych i władz wyznaniowych oraz wykorzystywać je wyłącznie do celów religijnych⁷.

Proces rejestracji wspólnot religijnych i otwierania parafii regulowały postanowienie *O porządku otwierania budynków kultu religijnego* z dnia 19 listopada 1944 r. oraz *Instrukcja dla pełnomocników z lutego 1945 r.*⁸ Obydwa dokumenty miały tajny charakter i przeznaczone były wyłącznie do użytku służbowego pracowników Rady ds. kultów religijnych⁹.

Rejestracja wspólnot katolickich napotykała na różne trudności natury formalnej. Tajne rozporządzenia zalecały pełnomocnikom

⁵ Archiwum Państwowe Obwodu Chmielnickiego (dalej: APOCh), Wspólny komitet Kamieniec-Podolskiego obłastnego Sowietu deputatów trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 9, spr. 1, Informacyjny odczyt Upołączennogo Sowietu po dielam rieligioznych kultow pri SNK SSSR po Kamieniec-Podolskoj obłasti za wriemnia s 10 I po 1 XII 1945 goda, 2 XII 1945, k. 32.

⁶ Szymański, *Kościół katolicki na Podolu*, s. 41.

⁷ APOCh, Sowiet po dielam rieligii pri Sowietie Ministrow Ukrainy. Upołączennyj Sowiet po dielam rieligii pri Kabinietie Ministrow Ukrainy, fund. P-6416, op. 1, spr. 43, Tipowej dogowor, 20 VIII 1948, k. 123-124.

⁸ Archiwum Państwowe Obwodu Iwano-Frankowskiego (dalej: APOIF), Upołączennyj Sowiet po dielam rieligioznych kultow pri ispołkowie Iwano-Frankowskiego obłastnego Sowietu deputatów trudiaszczichsia, fund. P-388, op. 1, spr. 1, O poriadkie otkrytija molitwiennych zdanij rieligioznych kultow, 19 XI 1944, k. 68-70; APOIF, Upołączennyj Sowiet po dielam rieligioznych kultow pri ispołkowie Iwano-Frankowskiego obłastnego Sowietu deputatów trudiaszczichsia, fund. P-388, op. 1, spr. 1, Upołączennomu Sowietu po dielam rieligioznych kultow pri SNK SSSR po Ukrainkoj SSR t. Wilchowij P.A., 14 II 1945, k. 40; O. Łysenko, *Derżawa i religijni konfesiji w Ukraini (1943-1945)*, w: *Aktualni problemy witecznianoji istorii XX st. Zbirnyk naukowych prac pryswiaczenyj pamjati akad. NAN Ukrainy Jurija Jurijowycza Kondufora*, t. 2, Kijów 2004, s. 160.

⁹ W. Rosowski, *Kościół katolicki na terenie Ukrainieckiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej po 1945 r.*, w: *Kościół chrześcijański w systemach totalitarnych*, red. J. Kłaczkow, W. Rozynkowski, Toruń 2012, s. 666; Szymański, *Kościół katolicki na Podolu*, s. 125-128.

nie rejestrować wspólnot katolickich w wypadkach, gdy w promieniu dwudziestu kilometrów funkcjonował już kościół, albo w sytuacji, gdy liczba wiernych nie przekraczała tysiąca osób. Działające już parafie, które nie spełniały tych warunków, należało rozwiązać jako politycznie szkodliwe organizacje kościelne¹⁰.

O ile w latach 1945-1946 na terenie sowieckiej Ukrainy liczba zarejestrowanych wspólnot religijnych wzrastała, to już w następnych latach zaczął się proces odwrotny – zamknięcia świątyń i wyrejestrowania wspólnot¹¹. W sprawozdaniu za drugi kwartał 1947 r. pełnomocnik Rady ds. kultów religijnych w USRR Petro Wilchowij, informując swoich przełożonych o sytuacji religijnej na Ukrainie, napisał: „usiłujemy ograniczyć ilość wspólnot religijnych rozsiewających propagandę religijno-mistyczną wśród społeczeństwa, by nie dopuścić do sztucznego wzmocnienia wspólnot”¹². W wyniku tych działań w latach 1947-1961 na Ukrainie zamknięto 113 świątyń rzymskokatolickich¹³. Akcja zamykania świątyń przyniosła duże rezultaty. Dotyczyło to przede wszystkim zachodnich regionów Ukrainy, gdzie wskutek depolonizacji ludność katolicka pozostała głównie w miastach¹⁴.

Powodem zamykania kościołów była niewielka liczba wiernych, brak stałego duszpasterza, zbyt mała odległość świątyni od innych kościołów, zły stan techniczny pomieszczeń sakralnych¹⁵. Władzom wystarczał często pretekst, np. pilna potrzeba założenia domu kultury, biblioteki czy szkoły, aby zlikwidować kościół¹⁶.

Zgodnie z zarządzeniem pełnomocnika Rady ds. kultów religijnych pomieszczenia zamkniętych świątyń mogły być przeznaczone wyłącznie do celów kultu-

¹⁰ W. Osadczy, *Wierzyli wbrew nadziei. Z dziejów przetrwania Kościoła łacińskiego na Ukrainie radzieckiej w okresie powojennym*, „Ethos”, (2001) nr 53-54, s. 156; tenże, *Katolycka Cerkwa w Ukraini. Istoryczny narys*, Lublin 2001, s. 63.

¹¹ Rosowski, *Kościół katolicki na terenie Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej*, s. 666.

¹² Szymański, *Kościół katolicki na Podolu*, s. 242-243.

¹³ Centralne Archiwum Państwowe Społecznych Organizacji Ukrainy (dalej: CAPSOU), Centralny komitet Komunistycznej Partii Ukrainy, fund. 1, op. 23, spr. 5069, Informacyjny odczyt o rabotie Upolnomocziennogo Sowietu po dielam rieligioznych kultow pri Sowietie Ministrow SSSR po Ukrainskoj SSR za apriel-ijuń 1948, 10 IX 1948, k. 249; CAPSOU, Centralny komitet Komunistycznej Partii Ukrainy, fund. 1, op. 27, spr. 4927, W Centralnyj Komitet KP Ukrainy, 9 IX 1959, k. 263; Szymański, *Kościół katolicki na Podolu*, s. 356.

¹⁴ Osadczy, *Wierzyli wbrew nadziei*, s. 159.

¹⁵ APOCh, Ispołnitelnyj komitet Kamieniec-Podolskiego oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 9, spr. 14, Spiec'zapiska o naliczii rimsko-katoliczieskich obszczin i namieczajemyje mieroprijatija po otsieleniju molitwiennych domow /kostiołow, kaplic/, rospusku i sniatiju s riegistracyi obszczin etogo kulta, 28 VIII 1949, k. 64-95.

¹⁶ Osadczy, *Wierzyli wbrew nadziei*, s. 159; tenże, *Kościół katolicki na Ukrainie wobec represji sowieckich*, w: *Represje wobec Kościoła w krajach Bloku Wschodniego. Komuniści przeciw religii po 1944 roku*, red. J. Marecki, Kraków 2011, s. 83-91; R. Dzwonkowski, *Za wschodnią granicą 1917-1993. O Polakach i Kościele w dawnym ZSRR z Romanem Dzwonkowskim rozmawia Jan Palyga*, Warszawa 1993, s. 223.

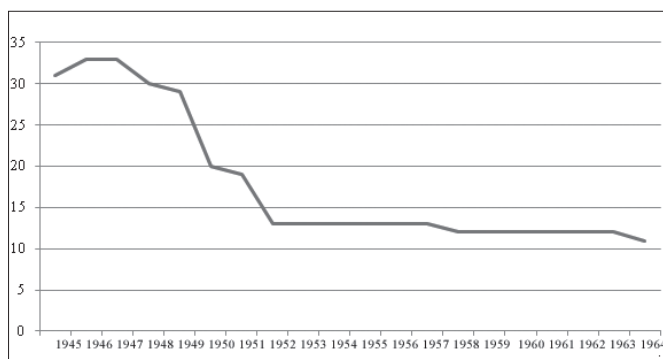
ralno-oświatowych. W rzeczywistości jednak wiele kościołów, zwłaszcza na wsi, przekształcano na magazyny gospodarcze¹⁷.

Tabela 1. Wykorzystanie niektórych zabudowań pokościelnych w obwodzie kamieniecko-podolskim (chmielnickim)

Miejscowość	Wykorzystano jako
Tarnoruda	Magazyn gospodarczy
Wińkowce	Magazyn gospodarczy
Krasilów	Magazyn gospodarczy
Kołybań	Magazyn gospodarczy
Tynna	Rozebrany na cegły
Wołkowce	Rozebrany na cegły
Sołobkowce	Zdewastowany

Źródło: opracowanie własne na podstawie APOCh, Ispolnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego obłastnogo Sowjeta dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 9, spr. 28, Ispolzowanie pomieszczienij zakrytych w pieriod 1946-1953 g.g. pomieszczienij kostiołow i drugich molitwiennych domow/ kromie prawosławnoj cerkwi/ po Kamieniec-Podolskoj obłasti, 16 I 1954, k. 8-10.

Wykres 1. Liczba zarejestrowanych wspólnot rzymskokatolickich w obwodzie kamieniecko-podolskim (chmielnickim) w latach 1945-1964

Źródło: opracowanie własne na podstawie: źródeł archiwalnych (zob. Bibliografia).

1. Bebechy

Kaplica z Bebechach została wzniesiona w 1900 r. W kwietniu 1945 r. obwodowy pełnomocnik Rady ds. kultów religijnych zarejestrował w tej miejscowości wspólnotę katolicką. W listopadzie 1955 r. decyzją władz obwodowych wspólnie

¹⁷ Osadczy, *Wierzyli wbrew nadziei*, s. 160.

ta została pozbawiona rejestracji. Kaplica przekazano na potrzeby kolchozu, po pewnym czasie urządzono tam elektrownię¹⁸.

2. Berezdów

Kościół pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Berezdowie został ufundowany w 1756 r.¹⁹ W 1935 r. decyzją władz sowieckich świątynia została zamknięta i przerobiona na klub. W 1941 r. niemieckie władze okupacyjne przekazały kościół prawosławnym. Niedługo jednak świątynia została ponownie zamknięta, a po wkroczeniu Armii Czerwonej wykorzystywana była jako spichlerz. W styczniu 1946 r. katolicy z Berezdowa zwrócili się do pełnomocnika Rady ds. kultów religijnych w obwodzie kamieniecko-podolskim z prośbą o otwarcie kościoła. Jednak władze państwowe postanowiły świątyni nie oddawać i przekształciły ją na klub²⁰.

3. Czercze

Kościół w Czerczu wzniesiony został w 1637 r. z fundacji bpa kamienieckiego Pawła Piaseckiego²¹. Po włączeniu Podola do ZSRR kościół w Czerczu przejęty został przez władze państwowe. W okresie okupacji niemieckiej wierni odzyskali kościół i zaczęli wykorzystywać go do praktyk religijnych. W 1945 r. wspólnota katolicka w Czerczu została oficjalnie zarejestrowana przez pełnomocnika Rady ds. kultów religijnych. Według postanowienia władz obwodowych w 1949 r. wspólnota katolicka w Czerczu została wyrejestrowana, a świątynia przeznaczona na dom kultury²².

¹⁸ APOCH, Ispolnitielnyj komitet Chmielnickogo oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 9, spr. 28, Rieszenije o sniatii s riegistracyi katoliczieskiego rieligioznogo obszcziestwa w s. Biebiechi, Wińkowieckiego rajona i pieriedaczie zdanija kaplicy etogo obszcziestwa dla nużd kolchoza im. Kaganowicza, 22 XI 1955, k. 217-219.

¹⁹ *Berezdów*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. 1, Warszawa 1880, s. 141.

²⁰ APOCH, Ispolnitielnyj komitet Chmielnickogo oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1909, Do oblastnogo Wykonawczowgo Komitetu rieligioznych kultow tow. Grieczina ot Bieriezdowskich parachijan, brak daty, k. 262; APOCH, Ispolnitielnyj komitet Chmielnickogo oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1909, Upolnomocziennomu Sowietu po diełam rieligioznych kultow pri Sowietie Ministrow SSSR po Kamieniec-Podolskoj oblasti tow. Sierdiuczienko, 1 III 1951, k. 265; APOCH, Ispolnitielnyj komitet Chmielnickogo oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1909, Priedsiadatielu ispolkoma Bieriezdowskiego rajonnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia tow. Bondar P. F., 16 II 1951, k. 266; O. Pasiecznik, *Rimo-katoliczieskije obszcziny w Kamieniec-Podolskoj (Chmielnickoj) oblasti USRR (1945-1953)*, w: *Represiji proty polakiw ta inszych nacionalnostej na Podilli. Rol i misce w istoriji kraju*, red. I. Jaszczuk, Chmielnicki 2016, s. 87-88.

²¹ V. Rozkow, *Ksiądz Władysław Wanags (1931-2001) – obrońca Kościoła na Podolu*, Biały Dunajec-Ostróg, s. 71; *Czercze*, w: *Słownik geograficzny*, t. 1, Warszawa 1880, s. 797; *Schematyzm Kamjanec-Podilskoj dijecezji*, Kamieniec-Podolski 2005, s. 93.

²² APOCH, Ispolnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 9, spr. 14, Spiec'zapiska o naliczii rimsko-katoliczieskich obszczin i namiecziajemyje mieroprijatija po otsieleniju molitwiennych domow /kostiołow, kaplic/, rospusku

4. Czarny Ostrów

Kościół w Czarnym Ostrowie został ufundowany w 1556 r. W roku 1815 wzniesiono nową świątynię pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny. W 1924 r. decyzją władz sowieckich kościół został zamknięty. Podczas tzw. wielkiej wojny ojczyźnianej 1941-1945 kościół powrócił do katolików. Przez pewien czas Niemcy przetrzymywali w świątyni jeńców sowieckich. Po zakończeniu wojny kościół wykorzystywano jako magazyn, sklep, a następnie jako klub i bibliotekę²³.

5. Derażnia

Fundacja katolickiej parafii w Derażni datowana jest na rok 1736. W 1840 r. w miejsce dawnej świątyni drewnianej wzniesiono nowy kościół murowany²⁴. W latach 30. XX wieku kościół został zburzony przez Sowietów. W 1936 r. zamknięto także kaplicę cmentarną. Po kilku latach przekształcono ją na magazyn nawozu. W okresie wojny niemiecko-sowieckiej w kaplicy derażniańskiej ponownie zaczęto odprawiać nabożeństwa. W 1945 r. obwodowy pełnomocnik na wniosek wiernych zarejestrował wspólnotę katolicką w Derażni²⁵.

6. Felsztyn (Gwardziejsk)

Drewniany kościół w Felsztynie wniesiono pod koniec XVI w. W 1763 r. w miejscu zniszczonej świątyni wystawiono murowany kościół pw. św. Wojciecha²⁶. Po

i sniatiju s riegistracyi obszczin etogo kulta, 28 VIII 1949, k. 89; APOCH, Ispolnitielnyj komitet Chmielnickogo oblastnogo Sowjeta dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1907, Sprawka, 26 VII 1949, k. 345; APOCH, Ispolnitielnyj komitet Chmielnickogo oblastnogo Sowjeta dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1907, Sprawka, 29 VII 1949, k. 346; APOCH, Ispolnitielnyj komitet Chmielnickogo oblastnogo Sowjeta dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1907, Akt, 29 VII 1949, k. 347; APOCH, Ispolnitielnyj komitet Chmielnickogo oblastnogo Sowjeta dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1907, Sprawka, 29 VII 1949, k. 348; APOCH, Ispolnitielnyj komitet Chmielnickogo oblastnogo Sowjeta dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1907, Zakluczenie, 2 IX 1949, k. 353-354; APOCH, Ispolnitielnyj komitet Chmielnickogo oblastnogo Sowjeta dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1907, Rieszienije Ispolnitielnogo Komitieta Kamieniec-Podolskogo Oblastnogo Sowjeta dieputatow trudiaszczichsia, 20 X 1949, k. 355; APOCH, Ispolnitielnyj komitet Chmielnickogo oblastnogo Sowjeta dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1907, Rieszienije Ispolnitielnogo Komitieta Kamieniec-Podolskogo Oblastnogo Sowjeta dieputatow trudiaszczichsia, 22 X 1949, k. 359.

²³ Pasiecznik, *Rimo-katoliczieskije obszcziny*, s. 110; *Schematyzm Kamjanec-Podilskoj dijeceziji*, s. 206.

²⁴ *Derażnia*, w: *Słownik geograficzny*, t. 1, Warszawa 1880, s. 958-959.

²⁵ APOCH, Ispolnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskogo oblastnogo Sowjeta dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 9, spr. 14, Spiecz'zapiska o naliczii rimsko-katoliczieskich obszczin i namieczajemyje mieroprijatija po otsieleniju molitwiennych domow /kostiolow, kaplic/, rospusku i sniatiju s riegistracyi obszczin etogo kulta, 28 VIII 1949, k. 74.

²⁶ *Felsztyn*, w: *Słownik geograficzny*, t. 2, Warszawa 1881, s. 381-382; O. Pasiecznik, *Rimo-katoliczieskije obszczin*, s. 105-106; APOCH, Podolskaja duchownaja rimo-katoliczieskaja konsistorija, fund. 685, op. 2, spr. 58, Opis Fulstinskoj Rimsko Katoliczieskoj Prichodskoj Cerkwi Sosto-

włączeniu Podola do ZSRR kościół felsztyński przerobiono na warsztat i magazyn gorzelnii. Po pewnym zaś czasie w świątyni otwarto dom kultury. Podczas okupacji niemieckiej kościół w Felsztynie zwrócono katolikom. W latach 1944-1949 część kościoła była wykorzystywana jako magazyn, a w pozostałej odprawiano nabożeństwa. W 1950 r. wspólnota katolicka została wyrejestrowana. Decyzją miejscowych władz kościół pw. św. Wojciecha w Felsztynie miał być przerobiony na dom kultury²⁷. Jednak w świątyni urządzono magazyn nawozów sztucznych i sprzętu brygady traktorowej. Nawozy i detergenty szybko zniszczyły ściany i polichromię, a po pewnym czasie destrukcji uległy organy. Wiernym, którzy w tajemnicy gromadzili się na modlitwę w domu jednej z parafianek, udało się uratować niektóre elementy wyposażenia kościoła, m.in. obraz Matki Bożej i krzyż²⁸.

7. Gołuzubińce

Kaplica cmentarna w Gołuzubińcach została wzniesiona w 1827 r.²⁹. W 1935 r. decyzją władz sowieckich świątynia została zamknięta i przekształcona na klub. Podczas okupacji niemieckiej miejscowi katolicy odzyskali budynek i w kaplicy

jaszczniej w Kamieniec Podolskiej Jeparchii Proskurowskiego diekanata w miesteczkie Fulsztin, 1850 r., k. 120.

²⁷ F. Stara, *Moji spogady pro mij ridnyj Felsztyn i kostiol swiatogo Wojcecha*, „Studia Catholica Podoliae”, (2014-2015) nr 8-9, s. 565-585. APOCh, Ispołnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego obłaŝtnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 9, spr. 14, Spiec’zapiska o naliczii rimsko-katoliczieskich obszczin i namiecziajemyje mieroprijatija po otsieleniju molitwiennyh domow /kostiolow, kaplic/, rospusku i sniatiju s riegistracyi obszczin etogo kulta, 28 VIII 1949, k. 92; APOCh, Ispołnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego obłaŝtnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1910, Sprawka o riegistracyi religioznogo obszcziestwa, 29 VI 1945, k. 345; APOCh, Ispołnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego obłaŝtnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1910, Upołnomocziennomu Sowietu po diełam religioznych kultow pri Sowietie Ministrow SSSR po Kamieniec-Podolskiej obłaŝti tow. Sierdiuczienko, 12 IV 1950, k. 350; APOCh, Ispołnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego obłaŝtnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1910, Upołnomocziennomu Sowietu po diełam religioznych kultow pri Sowietie Ministrow SSSR po Kamieniec-Podolskiej obłaŝti tow. Sierdiuczienko, 12 IV 1950, k. 350-351; APOCh, Ispołnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego obłaŝtnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1910, Rieszenije Ispołnitielnogo Komitietu Kamieniec-Podolskiego Obłaŝtnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, 12 IV 1950, k. 352; APOCh, Ispołnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego obłaŝtnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1910, Upołnomocziennomu Sowietu po diełam religioznych kultow pri Sowietie Ministrow SSSR po Kamieniec-Podolskiej obłaŝti tow. Sierdiuczienko, 12 IV 1950, k. 353-354; APOCh, Ispołnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego obłaŝtnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1910, Akt, 12 IV 1950, k. 356; APOCh, Ispołnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego obłaŝtnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1910, Zakluczienije, 22 IV 1950, k. 375.

²⁸ D. Antoniuk, *Felsztyn na Podolu*, <https://kurierygalicyjski.com/rozmaitosci/3853-felsztyn-na-podolu> (dostęp: 06.05.2019).

²⁹ Pasiecznik, *Rimo-katoliczieskije obszcziny*, s. 91.

odbywały się nabożeństwa. W marcu 1945 r. władze sowieckie zarejestrowały katolicką wspólnotę w Gołuzubińcach³⁰.

8. Greczany

Kaplica rzymskokatolicka w Greczanach została wzniesiona w 1926 r. W latach 30. XX wieku została zamknięta i przekazana na potrzeby kolchozu. Podczas okupacji niemieckiej w kaplicy ponownie zaczęto odprawiać nabożeństwa. W kwietniu 1945 r. Rada ds. kultów religijnych zarejestrowała wspólnotę katolicką w Greczanach³¹. Kaplica greczańska funkcjonowała przez cały okres władzy sowieckiej. Po II wojnie światowej w parafii greczańskiej posługę duszpasterską pełnili księża: Juliusz Kowalski, Antoni Borysowicz, Andrzej Gładysiewicz, Jan Olszański, Juozas Budrevičius, Wincenty Witko, Tadeusz Hoppe, Bronisław Mirrecki, Vytautas Merkys SJ.

9. Gródek Podolski

Od końca XVIII wieku w Gródku Podolskim funkcjonowały dwa kościoły: pw. św. Anny i Antoniego oraz św. Stanisława Biskupa i Męczennika. W 1935 r. świątynie zostały zamknięte przez władze sowieckie i zdewastowane. Zamknięto także wybudowaną w 1845 r. kaplicę na cmentarzu. Podczas okupacji niemieckiej w kaplicy cmentarnej zaczęto ponownie odprawiać nabożeństwa³². W kwietniu 1945 r. obwodowy pełnomocnik Rady ds. kultów religijnych zarejestrował wspólnotę katolicką w Gródku Podolskim³³. Mimo usilnych starań władz gródecka kaplica otwarta była przez cały okres sowiecki³⁴. Proboszczami parafii gródeckiej po II wojnie światowej byli kolejno: ks. Jan Olszański, ks. Franciszek Karasiewicz, ks. Władysław Wanags MIC.

³⁰ APOCH, Ispołnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskogo oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 9, spr. 14, Informacyonnyj otcziot o rabotie Upołnomocziennogo Sowietu po diełam rieligioznych kultow pri Sowietie Ministrow SSSR, pri Kamieniec-Podolskom obł'ispolkome za III kw. 1949 g., 22 X 1949, k. 106.

³¹ APOCH, Ispołnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskogo oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 9, spr. 14, Spiec'zapiska o naliczii rimsko-katoliczieskich obszczin i namieczajemyje mieroprijatija po otsieleniju molitwiennych domow /kostiolow, kaplic/, rospusku i sniatiju s registraciji obszczin etogo kulta, 28 VIII 1949, k. 85.

³² Rożkow, *Ksiądz Władysław Wanags*, s. 25.

³³ APOCH, Ispołnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskogo oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 9, spr. 14, Informacyonnyj otcziot o rabotie Upołnomocziennogo Sowietu po diełam rieligioznych kultow pri Sowietie Ministrow SSSR, pri Kamieniec-Podolskom obł'ispolkome za III kw. 1949 g., 22 X 1949, k. 108.

³⁴ APOCH, Sowiet po diełam rieligii pri Sowietie Ministrow Ukrainy. Upołnomocziennyj Sowietu po diełam religii pri Kabinietie Ministrow Ukrainy, fund. P-6416, op. 1, spr. 10, O zajawlenii ispoł'organa RKC g. Gorodok, 26 IV 1990, k.19-20; Rożkow, *Ksiądz Władysław Wanags*, s. 25-52; M. Biletska, *Ks. Władysław Wanags MIC i jego posługa na Podolu w latach 1977-2001*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 107 (2017) s. 41-50.

10. Kamieniec-Podolski

Katedra pw. św. Piotra i Pawła została ufundowana ok. 1430 r. Po 1483 r. rozpoczęto budowę murowanej świątyni. W 1672 r. katedra kamieniecka została zamieniona przez Turków na meczet sułtański, najważniejsze miejsce kultu muzułmańskiego w mieście. Pamiątką tego jest jeden z dwóch minaretów, pozostawiony przy fasadzie zachodniej katedry zgodnie z traktatem pokojowym z 1699 r. W połowie XVIII wieku katedra kamieniecka została przebudowana w stylu barokowym. W 1866 r. diecezja kamieniecka została zniesiona, a katedra spadła do rangi kościoła parafialnego. W latach 1919-1920 na krótko przywrócono jej status, jednak gdy do Kamieńca wkroczyli bolszewicy, w latach 30. umieścili w budynku katedry muzeum ateizmu³⁵. W okresie okupacji niemieckiej dzięki staraniom wiernym udało się odzyskać kościół. W 1945 r. pełnomocnik zarejestrował wspólnotę katolicką przy kościele pokatedralnym. Jednakże już w lipcu 1946 r. wspólnocie odebrano rejestrację, a kościół ponownie przekształcono na muzeum ateizmu³⁶.

Podczas wojny niemiecko-radzieckiej część miejscowych katolików uczestniczyła w nabożeństwach w kaplicy przy byłym kościele ormiańskokatolickim. W styczniu 1945 r. pełnomocnik Rady ds. kultów religijnych zarejestrował tam wspólnotę. W 1948 r. decyzją władz obwodowych kaplicę zamknięto, a wspólnotę rozwiązano³⁷.

11. Kitajgród

Drewniany kościół w Kitajgrodzie wybudowano w 1721 r. Po kilkudziesięciu latach zastąpiono go świątynią murowaną, odrestaurowaną w 1913 r.³⁸ W latach 1937-1941 świątynia była wykorzystywana przez kolchoz. W okresie okupacji

³⁵ J. Kopczyński, *Kamieniec Podolski*, w: *Miasta wielu religii. Topografia sakralna ziem wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*, red. M. Jakubowski, M. Sas, F. Walczyna, Warszawa 2016, s. 74-91; A. Prusiewicz, *Kamieniec Podolski. Szkic historyczny*, Kijów-Warszawa 1915, s. 123; Z. Bania, M. Wiraszka, *Kamieniec Podolski. Miasto – legenda. Zarys dziejów urbanistyki i architektury od czasów najdawniejszych do współczesności*, Warszawa 2001, s. 95-99; K. Iwanicki, *Katedra w Kamieńcu*, Warszawa 1930; R. Król-Mazur, *Miasto trzech nacji. Studia z dziejów Kamieńca Podolskiego w XVIII wieku*, Kraków 2008, s. 345-346; D. Kołodziejczyk, *Podole pod panowaniem tureckim. Ejalet kamieniecki 1672-1699*, Warszawa 1994, s. 188-189; Pasiecznik, *Rimo-katolickiejskije obszcziny*, s. 94-95; *Kamieniec Podolski*, w: *Słownik geograficzny*, t. 3, Warszawa 1882, s. 759.

³⁶ APOCh, Ispołnitelnyj komitet Kamieniec-Podolskiego oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1919, Sprawka o riegistracyi rieligioznogo obszcziestwa, 18 IV 1945, k. 132; APOCh, Ispołnitelnyj komitet Kamieniec-Podolskiego oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1919, Rieszenije Ispołnitelnogo Komitietu Kamieniec-Podolskiego Oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, 2 VIII 1946, k. 130; APOCh, Ispołnitelnyj komitet Kamieniec-Podolskiego oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1919, Akt, 4 IV 1945, k. 108; APOCh, Ispołnitelnyj komitet Kamieniec-Podolskiego oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1919, Zaključenie, 2 VIII 1946, k. 129.

³⁷ Pasiecznik, *Rimo-katolickiejskije obszcziny*, s. 96.

³⁸ Tamże, s. 97; *Kitajgód*, w: *Słownik geograficzny*, t. 4, Warszawa 1883, s. 115.

niemieckiej kościół powrócił do kultu religijnego. W 1945 r. pełnomocnik Rady ds. kultów religijnych w obwodzie kamieniecko-podolskim zarejestrował wspólnotę katolicką w Kitajgrodzie³⁹. Wspominany kościół funkcjonował przez cały okres władzy sowieckiej.

12. Kołybań

W 1929 r. kaplica w Kołybaniu, wybudowana w XVII wieku, została przekształcona przez Sowietów na fermę drobiu. W okresie wojny niemiecko-radzieckiej miejscowi katolicy usiłowali odnowić świątynię⁴⁰. W maju 1945 r. wspólnota katolicka została oficjalnie zarejestrowana przez pełnomocnika Rady ds. kultów religijnych⁴¹. Decyzją Obwodowego Komitetu Wykonawczego z 1950 r. kaplica została przekazana na potrzeby kołchozu, a wspólnota rozwiązana⁴².

13. Krasylów

Kościół w Krasylowie (filia parafii Kulczyny) powstał w 1860 r.⁴³ W okresie międzywojennym pełnił on funkcje domu kultury i kina, a następnie magazynu gospodarczego. Podczas okupacji niemieckiej kościół znalazł się w dyspozycji miejscowych katolików. W kwietniu 1945 r. wspólnota w Krasylowie została oficjalnie zarejestrowana przez władze sowieckie⁴⁴. W lutym 1949 r. władze obwodowe przeznaczyły świątynię na potrzeby gospodarcze. W 1951 r. wspólnota katolicka została rozwiązana. Po dziesięciu latach w budynku pokościelnym urządzono dom pionierów⁴⁵.

14. Kupin

Kościół w Kupinie został ufundowany w 1714 r. Od 1745 do 1832 r. opiekę duszpasterską sprawowali tam karmelici bosci. Po powstaniu listopadowym władze carskie przekazały kościół w Kupinie Cerkwii prawosławnej⁴⁶. W latach 30.

³⁹ APOCH, Ispołnitelnyj komitet Kamieniec-Podolskogo oblastnogo Sowjeta dieputatow trudaszczichsia, fund. P-338, op. 9, spr. 14, Spiec'zapiska o naliczii rimsko-katoliczieskich obszczin i namieczajemyje mieroprijatija po otsieleniju molitwiennych domow /kostiolow, kaplic/, rospusku i sniatiju s registracyi obszczin etogo kulta, 28 VIII 1949, k. 76.

⁴⁰ *Kołybanie*, w: *Słownik geograficzny*, t. 4, Warszawa 1883, s. 296; O. Pasiecznik, *Rimo-katoliczieskije obszcziny*, s. 96.

⁴¹ APOCH, Ispołnitelnyj komitet Kamieniec-Podolskogo oblastnogo Sowjeta dieputatow trudaszczichsia, fund. P-338, op. 9, spr. 10, Dokładnaja zapiska o sostojanii i diejatielnosti rimsko-katoliczieskiej cerkwi po Kamieniec-Podolskoj oblasti na 15 awgusta 1948 g., 15 VIII 1948, k. 127.

⁴² Pasiecznik, *Rimo-katoliczieskije obszcziny*, s. 98.

⁴³ *Krasylow*, w: *Słownik geograficzny*, t. 4, Warszawa 1883, s. 615.

⁴⁴ APOCH, Ispołnitelnyj komitet Kamieniec-Podolskogo oblastnogo Sowjeta dieputatow trudaszczichsia, fund. P-338, op. 9, spr. 14, Spiec'zapiska o naliczii rimsko-katoliczieskich obszczin i namieczajemyje mieroprijatija po otsieleniju molitwiennych domow /kostiolow, kaplic/, rospusku i sniatiju s registracyi obszczin etogo kulta, 28 VIII 1949, k. 72.

⁴⁵ Pasiecznik, *Rimo-katoliczieskije obszcziny*, s. 96-97.

⁴⁶ *Kupin*, w: *Słownik geograficzny*, t. 4, Warszawa 1883, s. 886; Pasiecznik, *Rimo-katoliczieskije obszcziny*, s. 97.

XX wieku świątynia została zdewastowana przez Sowieców. W 1945 r. władze wyraziły zgodę na rejestrację wspólnoty katolickiej w Kupinie. Miejscowi wierni spotykali się na nabożeństwach w domu prywatnym. W 1950 r. władze sowieckie zamknęły kaplicę i rozwiązały wspólnotę katolicką w Kupinie⁴⁷.

15. Kumanów

Drewniany kościół w Kumanowie został ufundowany w XVII wieku. Po kilkudziesięciu latach został zniszczony przez Turków. W 1717 r. wybudowano nową świątynię. W 1932 r. decyzją władz sowieckich przekształcono ją na klub. W okresie okupacji niemieckiej kościół został przekazany miejscowym katolikom⁴⁸. Po wkroczeniu wojsk sowieckich kościół pełnił funkcję spichlerza. Po pewnym czasie Rada ds. kultów religijnych zarejestrowała wspólnotę katolicką w Kumanowie i w kościele zaczęto ponownie odprawiać nabożeństwa⁴⁹. W 1951 r. wspólnota została wyrejestrowana, a świątynia przeznaczona na cele kulturalno-oświatowe. W 1956 r. kościół w Kumanowie pełnił funkcję magazynu. Budynek świątyni był zaniedbany i wymagał remontu⁵⁰.

16. Latyczów

Pierwsza parafia rzymskokatolicka w Latyczowie została erygowana ok. 1430 r. Podczas najazdu Tatarów w 1453 r. latyczowski kościół wraz z całym miastem został spalony. W 1546 r. wybudowano nową świątynię⁵¹. Na prośbę bpa kamienieckiego Pawła Wołuckiego w 1590 r. papież Klemens VIII wysłał do Latyczowa Dominikanów, w celu ewangelizacji tamtejszej ludności, nękaniej przez częste najazdy tatarskie⁵². Od 1832 r. opiekę duszpasterską w latyczowskim ko-

⁴⁷ APOCh, Ispołnitelnyj komitet Kamieniec-Podolskiego obłastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1907, Sprawka o riegistracyi rieligioznogo obszczestwa, 25 IV 1945, k. 73; APOCh, Ispołnitelnyj komitet Kamieniec-Podolskiego obłastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1907, Upołnomocziennomu Sowietu po diełam rieligioznych kultow pri Sowietie Ministrow SSSR po Kamieniec-Podolskoj obłasti, 25 IV 1950, k. 76; APOCh, Ispołnitelnyj komitet Kamieniec-Podolskiego obłastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1907, Upołnomocziennomu Sowietu po diełam rieligioznych kultow pri Sowietie Ministrow SSSR po Kamieniec-Podolskoj obłasti, 17 VIII 1950, k. 82-83; APOCh, Ispołnitelnyj komitet Kamieniec-Podolskiego obłastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1907, Rieszenije nr 1418 Ispołnitelnogo komitietu kamieniec-Podolskiego obłastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, 21 VIII 1950, k. 87; APOCh, Ispołnitelnyj komitet Kamieniec-Podolskiego obłastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1907, Zakluczienije, 17 VIII 1950, k. 85-86.

⁴⁸ Pasiecznik, *Rimo-katoliczieskije obszcziny*, s. 98.

⁴⁹ APOCh, Ispołnitelnyj komitet Kamieniec-Podolskiego obłastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 9, spr. 14, Informacyonnyj otcziot o rabotie Upołnomocziennogo Sowietu po diełam rieligioznych kultow pri Sowietie Ministrow SSSR, pri Kamieniec-Podolskom obł'ispolkomie za III kw. 1949 g., 22 X 1949, k. 103.

⁵⁰ Pasiecznik, *Rimo-katoliczieskije obszcziny*, s. 98-99.

⁵¹ *Latyczów*, w: *Słownik geograficzny*, t. 5, Warszawa 1884, s. 99-100.

⁵² A. Wolińska-Wójtowicz, *Matka Boża Latyczowska*, Lublin 2014, s. 11.

ściele zaczęli sprawować księża diecezjalni⁵³. W 1933 r. cały kompleks zabudowań poddominikańskich został zajęty przez władze sowieckie. W świątyni urządzono stajnię dla koni. W latach 1939-1941 kościół wraz z klasztorem pełnił funkcję więzienia⁵⁴. Podczas okupacji niemieckiej w kościele latyczowskim mieścił się obóz jeniecki. Miejscowi katolicy gromadzili się na nabożeństwa w kaplicy cmentarnej, wybudowanej w 1900 r. i odebranej przez Sowieców w 1936 r.⁵⁵ W 1948 r. władze sowieckie zarejestrowały wspólnotę katolicką w Latyczowie⁵⁶. Po pewnym czasie w kaplicy cmentarnej przeprowadzono remont⁵⁷. Natomiast kościół i zabudowania poddominikańskie po zakończeniu wojny zostały przekształcone na magazyny nawozów, paliwa i materiałów budowlanych⁵⁸. Latyczowska wspólnota katolicka legalnie funkcjonowała przez cały okres sowiecki. W latach 1956-1959 proboszczem w Latyczowie był ks. Faustyn Lisicki.

17. Manikowce

Na początku XX wieku w Manikowcach, na miejscu zniszczonej kaplicy cmentarnej, wybudowano nową świątynię. W 1935 r. decyzją władz sowieckich przekształcono ją na magazyn gospodarczy. Podczas okupacji niemieckiej świątynia ponownie znalazła się w dyspozycji miejscowych katolików. W kwietniu 1945 r. manikowiecka wspólnota katolicka została oficjalnie zarejestrowana przez obwodowego pełnomocnika Rady ds. kultów religijnych⁵⁹. Kaplica w Manikowcach otwarta była przez cały okres władzy sowieckiej. W latach 1959-1991 parafię manikowiecką obsługiwał duszpastersko ks. Jan Olszański, późniejszy biskup diecezji kamieniecko-podolskiej.

18. Mińkowce

Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego został ufundowany w 1797 r.⁶⁰. W 1935 r. władze sowieckie zdecydowały o zamknięciu świątyni i rozebraniu ją

⁵³ H.I. Szumił, „*Nigdy ja ciebie, ludu, nie rzuciła*”. *Z dziejów latyczowskiej Ikony*, Lublin-Sandomierz 2015, s. 105.

⁵⁴ L. Nowicka, *Istorycznymy steżkamy ridnogo mista*, Łetycziw 2012, s. 26-27.

⁵⁵ Pasiecznik, *Rimo-katoliczieskije obszczyny*, s. 99.

⁵⁶ APOCh, Sowiet po diełam rieligii pri Sowietie Ministrow Ukrainy. Upołnomocziennyj Sowietu po diełam religii pri Kabinietie Ministrow Ukrainy, fund. P-6416, op. 1, spr. 45, Sprawka o riegistracyi rieligioznogo obszcziestwa, 2 X 1948, k. 178; APOCh, Ispołnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskogo obłastrnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 9, spr. 14, Informacyonnyj otcziot o rabotie Upołnomocziennogo Sowietu po diełam rieligioznym kultur pri Sowietie Ministrow SSSR po Kamieniec-Podolskoj oblastrti za IV kw. 1949 goda, 13 II 1950, k. 133.

⁵⁷ Pasiecznik, *Rimo-katoliczieskije obszczyny*, s. 99.

⁵⁸ H.I. Szumił, *Sanktuarium Matki Bożej Latyczowskiej*, Sandomierz 1994, s. 27.

⁵⁹ APOCh, Ispołnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskogo obłastrnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 9, spr. 14, Informacyonnyj otcziot o rabotie Upołnomocziennogo Sowietu po diełam rieligioznym kultur pri Sowietie Ministrow SSSR, pri Kamieniec-Podolskom obł' ispołkomie za III kw. 1949 g., 22 X 1949, k. 107.

⁶⁰ *Mińkowce*, w: *Słownik geograficzny*, t. 6, Warszawa 1885, s. 448.

na materiały budowlane. Zamknęły również kaplicę cmentarną. W 1945 r. miejscowi katolicy własnym kosztem odremontowali kaplicę na cmentarzu. W tym samym roku władze obwodowe zarejestrowały wspólnotę katolicką w Mińkowcach⁶¹. Wspólnota ta funkcjonowała legalnie aż do upadku ZSRR.

19. Płoskirów (Ploskirow, Chmielnicki)

Kościół pw. św. Anny w Płoskirowie wybudowano w XVII wieku. W latach 1710-1714 r. ufundowano nowy drewniany kościół. W 1801 r. rozpoczęto zbiorke ofiar na budowę murowanego kościoła, który został ukończony w 1820 r. Na początku XX w. świątynię przebudowano w stylu barokowym stylu⁶². Po włączeniu Podola do państwa sowieckiego kościół został zdewastowany, a dom parafialny przeznaczony na potrzeby archiwum miejskiego. Po wkroczeniu do Płoskirowa wojsk niemieckich pomieszczenie domu parafialnego znalazło się w dyspozycji wiernych. W 1945 r. wspólnota katolicka w Płoskirowie została oficjalnie zarejestrowana przez obwodowego pełnomocnika Rady ds. kultów religijnych. W 1950 r. władze obwodowe pod pretekstem braku duszpasterza i małej liczby wiernych podjęły decyzję o rozwiązaniu wspólnoty katolickiej, a kaplicę przekazały na potrzeby miejscowego archiwum⁶³.

20. Połonne

Początkowo w Połonnem funkcjonowały dwa kościoły: pw. św. Antoniego i pw. św. Anny. Po ich spaleniu, w 1607 r. wojewoda krakowski Stanisław Lubomirski ufundował nowy kościół pw. św. Anny. W 1618 r. miasto wraz z kościołem zostało ponownie spalone przez Tatarów. W 1646 r. świątynię odbudowano, jednak po kilku latach została ona zniszczona przez wojska Bohdana Chmielnickiego. W 1716 r. kościół został ponownie wyremontowany⁶⁴. W latach 30. XX wieku świątynia została zamknięta przez Sowieców i przeznaczona na stajnię. W 1937 r. władze państwowe próbowały ją rozebrać, jednakże natknęły się na silny opór wiernych⁶⁵. Z czasem w kościele urządzono więzienie NKWD. W podziemiach

⁶¹ APOCH, Ispołnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 9, spr. 14, Informacyonnyj otcziot o rabotie Upolnomocziennogo Sowietu po dielam rieligioznych kultow pri Sowietie Ministrow SSSR, pri Kamieniec-Podolskom obł'ispolkomie za III kw. 1949 g., 22 X 1949, k. 107.

⁶² O. Pasiecznik, *Parafija i chram u Proskurowi do 1917 roku*, „Studia Catholica Podoliae”, nr 6 (2012), s. 321-345.

⁶³ APOCH, Ispołnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 9, spr. 14, Spiec'zapiska o naliczii rimsko-katoliczieskich obszczin i namieczajemyje mieroprijatija po otsieleniju molitwiennych domow /kostiolow, kaplic/, rospusku i sniatiju s rieghistracyi obszczin etogo kulta, 28 VIII 1949, k. 86; APOCH, Ispołnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1907, Zakluczienie, 17 VIII 1950, k. 85-86.

⁶⁴ *Połonne*, w: *Słownik geograficzny...*, t. 8, Warszawa 1887, s. 727-728.

⁶⁵ Pasiecznik, *Rimo-katoliczieskije obszcziny*, s. 100-101.

świętyni regularnie dokonywano tortur i egzekucji⁶⁶. W okresie okupacji niemieckiej kościół ponownie został otwarty dla wiernych. Podczas wycofywania się z wojsk niemieckich z Połonnego w budynek kościelny trafiła bomba lotnicza. Z tego też powodu miejscowi katolicy musieli podjąć się remontu świątyni⁶⁷. W czerwcu 1945 r. wspólnota parafialna w Połonnem otrzymała rejestrację⁶⁸. Władze państwowe niejednokrotnie podejmowały próby rozwiązania wspólnoty. W okresie sowieckim posługę duszpasterską przy parafii pw. św. Anny w Połonnem pełnili kolejno: ks. Antoni Chomicki, ks. Andrzej Gładysiewicz i o. Stanisław Szyrokoradiuk OFM⁶⁹.

21. Satanów

Kościół pw. św. Trójcy został wzniesiony w 1581 r. Nową świątynię ufundowano w 1646 r. W latach 30. XX wieku władze sowieckie wysadziły kościół w powietrze⁷⁰. W okresie okupacji niemieckiej miejscowi katolicy usiłowali odbudować kapliczkę przy zniszczonym kościele. Po powrocie władzy sowieckiej wierni zwracali się do władz państwowych z prośbą o przekazanie kaplicy, jednak bezskutecznie. Kaplicę przekształcono na szkołę⁷¹.

22. Skazińce

Kościół w Skazińcach wzniesiono w 1766 r. Po kilkudziesięciu latach wybudowano świątynię murowaną⁷². Od 1936 r. władze roku sowieckie wykorzystywały świątynię jako dom kultury. Podczas okupacji niemieckiej miejscowi katolicy usiłowali odzyskać kościół. W maju 1945 r. władze obwodowe zarejestrowały wspólnotę katolicką w Skazińcach, jednak w 1950 r. została ona wykreślona z rejestru. Kościół przejęły władze państwowe i urządziły w nim dom kultury⁷³.

⁶⁶ R. Dzwonkowski, *Losy duchowieństwa katolickiego w ZSSR 1917-1939. Martyrologium*, Lublin 1998, s. 255.

⁶⁷ Pasiecznik, *Rimo-katolickieskije obszcziny*, s. 101.

⁶⁸ APOCH, Ispolnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskogo oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 9, spr. 14, Informacyonnyj otcziot o rabotie Upolnomocziennogo Sowietu po dielam rieligioznych kultow pri Sowietie Ministrow SSSR, pri Kamieniec-Podolskom obł' ispolkome za III kw. 1949 g., 22 X 1949, k. 101.

⁶⁹ APOCH, Sowiet po dielam rieligii pri Sowietie Ministrow Ukrainy. Upolnomocziennyj Sowietu po dielam rieligii pri Kabinietie Ministrow Ukrainy, fund. P-6416, op. 1, spr. 45, Zakluczienije upolnomocziennogo Sowietu po dielam rieligioznych kultow pri ispolkome Chmielnickogo oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia na sniatije s riegistracyi rimsko-katolickieskogo rieligioznogo obszcziestwa w g. Połonnem, Połonskogo rajona, 21 VII 1961, k. 285-287; APOCH, Sowiet po dielam rieligii pri Sowietie Ministrow Ukrainy. Upolnomocziennyj Sowietu po dielam rieligii pri Kabinietie Ministrow Ukrainy, fund. P-6416, op. 1, spr. 45, Sprawka, 15 III 189, k. 316.

⁷⁰ Antkiewicz, *Satanów*, w: *Miasta wielu religii*, s. 125-128.

⁷¹ Pasiecznik, *Rimo-katolickieskije obszcziny*, s. 102.

⁷² Tamże, s. 111; *Skazińce* w: *Słownik geograficzny*, t. 10, Warszawa 1889, s. 664

⁷³ APOCH, Ispolnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskogo oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 9, spr. 14, Spiec'zapiska o naliczii rimsko-katolickieskich obszczin i namieczajemyje mieroprijatija po otsieleniju molitwiennych domow /kostiolow, kaplic/, rospusku i sniatiju s riegistracyi obszczin etogo kulta, 28 VIII 1949, k. 87; APOCH, Ispolnitielnyj komitet

23. Sławuta

Budowę kościoła w Sławucie zrealizowano w latach 1822-1845. W 1932 r. świątynia została zamknięta i przekształcona na magazyn wojskowy. Podczas wojny niemiecko-sowieckiej wierni odzyskali kościół. W 1945 pełnomocnik Rady ds. kultów religijnych zarejestrował wspólnotę katolicką w Sławucie. W 1950 r. władze obwodowe zdecydowały o zamknięciu świątyni i urządzenia w niej domu kultury. W tym samym roku wspólnota została wykreślona z rejestru. Z czasem wierni zaczęli gromadzić się na nabożeństwa w kaplicy cmentarnej⁷⁴.

24. Sołobkowce

Kościół pw. św. Józefa w Sołobkowcach został ufundowany w 1650 r. Kilkakrotnie podlegał restauracji⁷⁵. W latach 20. XX wieku władze sowieckie upaństwowiły dom parafialny i przeznaczyły go na potrzeby oddziału komunalnego, a następnie komisariatu wojskowego. W latach 1936-1937 kościół uległ dewastacji. W okresie okupacji niemieckiej wierni odzyskali dom parafialny i wykorzystywali go do nabożeństw. Po zakończeniu wojny władze sowieckie odmówiły rejestracji wspólnoty w Sołobkowcach, jednak wierni nadal spotykali się na nabożeństwach w domu parafialnym. W 1949 r. władze państwowe przyjęły wspomniany budynek i doprowadziły do jego dewastacji⁷⁶.

Kamieniec-Podolskiego obłastnego Sowietu dieputatów trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1907, Gołowi Wykonawczogo komitetu Kamjanec-Podilskoj obasti Rady deputatiw trudiaszczich, 19 IX 1949, k. 119-120; APOCh, Ispołnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego obłastnego Sowietu dieputatów trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1907, Zakluczenie, 25 II 1950, k. 124; APOCh, Ispołnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego obłastnego Sowietu dieputatów trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1907, Rieszenije Istokoma Jarmolinieckiego Rajsowietu dieputatów trudiaszczichsia Kamieniec-Podolskoj obasti o zakrytii kostioła w siele Skazincy i pieriedaczie ego pod sielskij dom kultury i bibliotieku, 6 III 1950, k. 122.

⁷⁴ Pasiecznik, *Rimo-katoliczieskije obszcziny*, s. 102.

⁷⁵ *Sołodkowce*, w: *Słownik geograficzny*, t. 11, Warszawa 1890, s. 58-59.

⁷⁶ APOCh, Ispołnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego obłastnego Sowietu dieputatów trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1907, Akt, 17 V 1946, k. 304; APOCh, Ispołnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego obłastnego Sowietu dieputatów trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1907, Priedsiedatielu Kamieniec-Podolskiego Obastnego Sowietu dieputatów trudiaszczichsia Towariszczu Kowbasiuku, 8 VI 1946, k. 307; APOCh, Ispołnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego obłastnego Sowietu dieputatów trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1907, Akt, 31 V 1948, k. 310; APOCh, Ispołnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego obłastnego Sowietu dieputatów trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1907, Rieszenije nr 51 zasiedanija ispołnitielnogo komitietu Sołobkowieckiego Rajonnogo Sowietu dieputatów trudiaszczichsia Kamieniec-Podolskoj obasti, 17 VI 1948, k. 309; APOCh, Ispołnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego obłastnego Sowietu dieputatów trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1907, Rieszenije nr 1241 Ispołnitielnogo Komitietu Kamieniec-Podolskiego obastnego Sowietu dieputatów trudiaszczichsia o zakrytii moliwiennoego doma i rospuskie rimsko-katoliczieskoj obszcziny w s. Sołobkowcy, Sołobkowieckiego rajona, 5 VIII 1949, k. 311.

25. Starokonstantynów

Budowę kościoła pw. św. Jana Chrzciciela rozpoczęto w 1752 r. Świątynię poświęcono w 1778 r.⁷⁷ Władze sowieckie w 1934 r. przekształciły kościół na klub. W okresie okupacji niemieckiej budynek odzyskali miejscowi katolicy. W 1945 r. wspólnota parafialna w Starokonstantynowie została zarejestrowana⁷⁸. Jednak w 1949 r. została rozwiązana, a kościół przeznaczono na klub⁷⁹.

26. Struga

Kościół pw. Wszystkich Świętych w Strudze został ufundowany w 1814 r.⁸⁰ W 1930 r. został zamknięty i przekształcony na magazyn zboża. W okresie okupacji niemieckiej świątynia została przekazana miejscowym katolikom. W 1945 r. władze sowieckie zarejestrowały wspólnotę katolicką w Strudze⁸¹, która legalnie funkcjonowała przez cały okres sowiecki.

27. Szarowka

Pierwsza drewniana świątynia katolicka w Szarowce została ufundowana w XV wieku. W 1607 r. wzniesiono kościół, w którym do 1832 r. posługę duszpasterską pełnili dominikanie. W 1832 r. świątynia została przekazana Cerkwii prawosławnej. W 1861 r. w Szarowce wybudowano nowy kościół pw. Matki Bożej Różańcowej⁸². W połowie lat 30. XX wieku świątynię przejęły władze państwowe z przeznaczeniem na klub i bibliotekę. W okresie wojny niemiecko-sowieckiej w kościele zaczęto ponownie odprawiać nabożeństwa. W 1945 r. obwodowy pełnomocnik na wniosek wiernych zarejestrował wspólnotę katolicką⁸³. W 1950 r.

⁷⁷ *Starokonstantynów*, w: *Słownik geograficzny*, t. 11, Warszawa 1890, s. 257-259.

⁷⁸ APOCH, Ispołnitelnyj komitet Kamieniec-Podolskiego oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 9, spr. 14, Spiec'zapiska o naliczii rimsko-katoliczieskich obszczin i namieczajemyje mieroprijatija po otsieleniju molitwiennych domow /kostiołow, kaplic/, rospusku i sniatiju s registracyi obszczin etogo kulta, 28 VIII 1949, k. 89.

⁷⁹ APOCH, Ispołnitelnyj komitet Kamieniec-Podolskiego oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1907, Rieszenije nr 775 Ispołnitelnogo Komitietu Kamieniec-Podolskiego Oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia o sniatii s registracyi i rospuskie rieligioznoj obszcziny rimsko-katoliczieskoj cerkwi w gor. Starokonstantinowo, 19 V 1950, k. 263; APOCH, Ispołnitelnyj komitet Kamieniec-Podolskiego oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1907, Upołnomoczenomu Sowietu po dielam rieligioznych kultow pri Chmielnickom obł'ispolkomie, 23 VIII 1954, k. 269.

⁸⁰ *Struga*, w: *Słownik geograficzny*, t. 11, Warszawa 1890, s. 415.

⁸¹ APOCH, Ispołnitelnyj komitet Kamieniec-Podolskiego oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 9, spr. 14, Informacyonnyj otcziot o rabotie Upołnomocziennogo Sowietu po dielam rieligioznych kultow pri Sowietie Ministrow SSSR, pri Kamieniec-Podolskom obł'ispolkomie za III kw. 1949 g., 22 X 1949, k. 104.

⁸² *Szarowka*, w: *Słownik geograficzny*, t. 11, Warszawa 1890, s. 792-793; Pasiecznik, *Rimo-katoliczieskije obszcziny*, s. 110.

⁸³ APOCH, Ispołnitelnyj komitet Kamieniec-Podolskiego oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 9, spr. 14, Spiec'zapiska o naliczii rimsko-katoliczieskich obszczin

władze obwodowe podjęły jednak decyzję o przekształceniu świątyni na klub oraz rozwiązaniu wspólnoty⁸⁴.

28. Tarnoruda

Siedemnastowieczny kościół w Tarnorudzie, słynący z cudownego obrazu Chrystusa Ubiczowanego, zwanego Chrystusem Tarnorudzkiem, został zamknięty przez Sowieców w 1934 r. Świątynię przekształcono na klub, a następnie na elektrownię⁸⁵. W 1942 r. miejscowi katolicy przeprowadzili remont kościoła. W czerwcu 1945 r. tarnorudzka wspólnota katolicka podpisała umowę z Komitetem Wykonawczym rejonu wołoczyskiego o wynajęciu budynku kościelnego⁸⁶. W 1951 r. władze obwodowe przyjęły decyzję o zamknięciu świątyni⁸⁷. Budynek kościelny wykorzystywano jako magazyn narzędzi rolniczych, a od lat 60. przechowywano w nim nawozy mineralne⁸⁸.

29. Tynna

Pierwsza drewniana świątynia katolicka w Tynnej uległa zniszczeniu pod koniec XVI w. W 1596 r. wzniesiono kościół murowany pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej. W XVIII w. zbudowano nowy kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i św. Wojciecha⁸⁹. W latach 30. XX wieku świątynia została zamknięta i wykorzystywana jako magazyn. W 1945 r. wspólnota katolicka w Tynnej została oficjalnie zarejestrowana przez pełnomocnika Rady ds. kultów religijnych. W 1950 r. władze obwodowe skreśliły wspólnotę z rejestru. Kościół, który znajdował się w bardzo złym stanie technicznym, został zamknięty i przekazany na potrzeby kołchozu. Budynek świątyni rozbierano na cegły, i po kościele pozostały tylko części ścian⁹⁰.

i namieczajemyje mieroprijatija po otsieleniju molitwiennych domow /kostiolow, kaplic/, rospusku i sniatiju s registraciji obszczin etogo kulta, 28 VIII 1949, k. 82.

⁸⁴ APOCh, Ispolnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1907, Zakluczenie, 2 VII 1954, k. 201-202.

⁸⁵ *Tarnoruda*, w: *Słownik geograficzny*, t. 10, Warszawa 1889, s. 195.

⁸⁶ APOCh, Ispolnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1907, Rieszienije nr 337 Ispolnitielnogo Komiteta Kamieniec-Podolskiego oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia o pieriedaczie pomieszczienija pod sielskij dom kultury i biblioteku, sniatii s riegistraciji i rospuskie rimsko-katoliczieskoj obszcziny rimsko-katoliczieskoj cerwi w s. Szarowka, Jarmolinieckiego rajona, 1 III 1950, k. 181.

⁸⁷ APOCh, Ispolnitielnyj komitet Chmielnickiego oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1909, Zakluczenie, 30 III 1951, k. 53-54.

⁸⁸ APOCh, Sowiet po dielam rieligii pri Sowietie Ministrow Ukrainy. Uponomocziennyj Sowietu po dielam rieligii pri Kabinietie Ministrow Ukrainy po Chmielnickoj, fund. P-6416, op. 1, spr. 43, Zakluczenie o riegistraciji objedinenija rimsko-katoliczieskoj cerwi w s. Tarnoruda, 3 X 1988, k. 80; Rożkow, *Ksiądz Władysław Wanags*, s. 65.

⁸⁹ W. Słobodian, *Korotkyj istorycznyj oglad kultu Materi Bożoji Tyniańskoj*, „Studia Catholica Podoliae”, (2014-2015) nr 8-9, s. 321-326.

⁹⁰ Pasiecznik, *Rimo-katoliczieskije obszcziny*, s. 105.

30. Wińkowce

Kościół pw. Matki Bożej Anielskiej wybudowano w 1643 r. W 1780 r. wzniesiono nowy kościół. Do 1832 r. parafię obsługiwali Franciszkanie konwentualni. Na początku XX wieku świątynię odrestaurowano⁹¹. W 1934 r. władze sowieckie zamknęły kościół, a w 1936 r. przeznaczyły go na cele kulturalno-oświatowe (biblioteki i domu kultury). W okresie okupacji niemieckiej wiernym udało się odzyskać kościół. W czerwcu 1945 r. władze sowieckie zarejestrowały wspólnotę katolicką w Wińkowcach⁹². Jednak decyzją Obwodowego Komitetu Wykonawczego z 1949 r. budynek kościoła w Wińkowcach miał być przebudowany na bibliotekę. Ostatecznie świątynia została zamknięta w 1950 r. pod pretekstem konieczności wykorzystania jej jako spichlerza. Po pewnym czasie kościół został zburzony⁹³.

31. Wołkowce

Drewniany kościół w Wołkowcach wzniesiono w 1790 r. W latach 1821-1862 trwały prace budowlane nowej świątyni murowanej. W 1936 r. kościół został przejęty przez władze państwowe, a następnie przekształcony na dom kultury. Podczas okupacji niemieckiej kościół w Wołkowcach odzyskali wierni. W styczniu 1945 r. pełnomocnik Rady ds. kultów religijnych zarejestrował wspólnotę katolicką w Wołkowcach⁹⁴. W listopadzie 1949 r. władze obwodowe przyjęły decyzję o przeznaczeniu świątyni na cele kulturalno-oświatowe. W 1950 r. wspólnota katolicka w Wołkowcach została wykreślona z rejestru. W 1951 r. w kościele

⁹¹ *Wońkowce*, w: *Słownik geograficzny*, t. 13, Warszawa 1893, s. 938; *Pasiecznik, Rimo-katolickieskije obszcziny*, s. 88.

⁹² APOCh, Ispołnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego oblastnogo Sowjeta dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 9, spr. 14, Spiec'zapiska o naliczii rimsko-katolickieskich obszczin i namiecziajemyje mieroprijatija po otsieleniju molitwiennyh domow /kostiolow, kaplic/, rospusku i sniatiju s riegistracyi obszczin etogo kulta, 28 VIII 1949, k. 78.

⁹³ APOCh, Ispołnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego oblastnogo Sowjeta dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1909, Zakluczenie, 24 X 1949, k. 126-127; APOCh, Ispołnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego oblastnogo Sowjeta dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1909, Priedsedatelu Wierchnogo Sowjeta SSSR tow. Molenkoku G. M. ot obszcziny Rimskokatolickieskoj cerkwi Wołkowinieckogo rajona Chmielnickoj obasti USRR, 14 VIII 1954, k. 144.

⁹⁴ *Pasiecznik, Rimo-katolickieskije obszcziny*, s. 89; APOCh, Ispołnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego oblastnogo Sowjeta dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 9, spr. 14, Spiec'zapiska o naliczii rimsko-katolickieskich obszczin i namiecziajemyje mieroprijatija po otsieleniju molitwiennyh domow /kostiolow, kaplic/, rospusku i sniatiju s riegistracyi obszczin etogo kulta, 28 VIII 1949, k. 70.

urządzono dom kultury⁹⁵, a po pewnym zaś czasie budynek został rozebrany na cegły⁹⁶.

32. Zawalijki

Kościół pw. św. Jana Nepomucena w Zawalijkach został ufundowany w 1815 r. W 1933 r. w świątyni urządzono na klub. W okresie okupacji niemieckiej, kościół mimo poważnych zniszczeń był wykorzystywany do kultu religijnego. W 1944 r. świątynia została wyremontowana⁹⁷. Władze sowieckie odmówiły rejestracji wspólnoty katolickiej w Zawalijkach, a kościół, podobnie jak i w okresie międzywojennym, przekształciły na klub⁹⁸.

33. Zaleśce

Drewniany kościół w Zaleścach został ufundowany w 1648 r. Murowaną świątynię wybudowano w 1791 r. Władze sowieckie w 1935 r. zamknęły kościół, a po dwóch latach rozebrały go na cegły. W czasie okupacji niemieckiej nastąpiło odrodzenie życia religijnego w Zaleścach. Miejscowi katolicy gromadzili się na nabożeństwa w domu prywatnym. W 4 czerwca 1945 r. władze radzieckie zarejestrowały wspólnotę katolicką w Zaleścach⁹⁹. W 1964 r. pełnomocnik Rady ds. kultów religijnych w obwodzie chmielnickim na wniosek obwodowego komitetu wykonawczego i polecenie przełożonych z Kijowa wyrejestrował wspólnotę katolicką w Zaleścach. Pod koniec 1990 r. parafia zaleściańska została ponownie wpisana do rejestru¹⁰⁰.

⁹⁵ APOCh, Ispołnitelnyj komitet Kamieniec-Podolskogo oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1909, Zaključenie, 30 VII 1949, k. 191-192; APOCh, Ispołnitelnyj komitet Kamieniec-Podolskogo oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1909, Rieszenije Ispołnitelnogo Komitietu Kamieniec-Podolskogo oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia o pieriedaczie pomieszczienija kostioła pod Rajonnuju biblioteku, czitalniu i lektorij, rospuskie i sniatii s riegistracyi rimsko-katoliczeskoj obszcziny w m. Wińkowcy, Wińkowieckiego rajonna, 1 IX 1949, k. 181.

⁹⁶ APOCh, Ispołnitelnyj komitet Kamieniec-Podolskogo oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1909, Riedakcyi gaziety „Kołgospne seło”, 6 IX 1949, k. 140.

⁹⁷ Tamże, s. 92.

⁹⁸ APOCh, Ispołnitelnyj komitet Kamieniec-Podolskogo oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1909, Zaključenie, 16 II 1951, k. 75.

⁹⁹ APOCh, Ispołnitelnyj komitet Kamieniec-Podolskogo oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 9, spr. 25, Dokładnaja zapiska ot Upołnomocziennogo Sowietu po diełam rieligioznych kultow pri Sowietie Ministrow SSSR po Kamieniec-Podolskoj oblasti, 18 VII 1953, k. 87.

¹⁰⁰ APOCh, Ispołnitelnyj komitet Chmielnickogo oblastnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 21, spr. 122, Priedsiedatielu Sowietu po diełam rieligioznych kultow pri Sowietie Ministrow SSSR tow. Puzinu A.A., 7 X 1963, k. 31; APOCh, Sowiet po diełam rieligii pri Sowietie Ministrow Ukrainy. Upołnomocziennyj Sowietu po diełam rieligii pri Kabinietie Ministrow Ukrainy, fund. P-6416, op. 1, spr. 44, Pro rejestaraciju objednania Rymsko-katolyckoji cerkwy i peredaczu w korystuwannia wirujucznych budiwli z nastupnym pereobładnaniem jiji pid mołytownyj budynek w s. Zalisci Dunajewckiego rajonu, 30 XI 1990, k. 278.

34. Zamiechów

Drewniany kościół w Zamiechowie wzniesiono w roku 1749. W latach 1808-1820 wybudowano nową świątynię murowaną¹⁰¹. W 1935 r. kościół został przez władze sowieckie przekształcony na klub i bibliotekę. Podczas okupacji niemieckiej w kościele zaczęto ponownie odprawiać nabożeństwa. W styczniu 1945 r. obwodowy pełnomocnik Rady ds. kultów religijnych zarejestrował wspólnotę katolicką w Zamiechowie. W sierpniu natomiast część świątyni została przeznaczona na cele gospodarcze i pełniła funkcję spichlerza¹⁰². W październiku 1949 r. Obwodowy Komitet Wykonawczy zdecydował o wykorzystaniu budynku kościoła do celów oświatowo-kulturalnych, przekształcając go w siedzibę klubu i biblioteki. W lutym 1950 r. wspólnota katolicka w Zamiechowie została pozbawiona rejestracji¹⁰³.

35. Zińków

Fundacja drewnianego kościoła w Zińkowie datuje się na 1450 r. Świątynia murowana powstała w 1750 r.¹⁰⁴ Sowietci w 1934 r. przekształcili kościół na spichlerz. Podczas okupacji niemieckiej w częściowo zniszczonym kościele ponownie odprawiano nabożeństwa. W styczniu 1945 r. Rada ds. kultów religijnych zarejestrowała wspólnotę katolicką w Zińkowie. W marcu 1951 r. Obwodowy Komitet Wykonawczy, pod pretekstem złego stanu budynku kościoła, podjął decyzję o rozwiązaniu wspólnoty katolickiej i zamknięciu świątyni¹⁰⁵.

36. Zińkowce

Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Św. w Zińkowcach został wzniesiony w 1696 r. Władze sowieckie przekształciły go w 1930 r. na dom kultury¹⁰⁶. W czasie II wojny światowej wierni odzyskali świątynię. W styczniu 1945 r., w odpowiedzi na wnioski wiernych, władze radzieckie zdecydowały się zarejestrować wspólnotę katolicką w Zińkowcach¹⁰⁷. Latem 1950 r. Obwodowy Komitet Wykonawczy zamknął kościół i przeznaczył go na potrzeby kulturalno-oświatowe, urzą-

¹⁰¹ *Zamiechów*, w: *Słownik geograficzny*, t. 14, Warszawa 1895, s. 369.

¹⁰² APOCh, Ispolnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego obłastnogo Sowietu dieputatow truidaszczichsia, fund. P-338, op. 9, spr. 14, Spiec'zapiska o naliczii rimsko-katoliczieskich obszczin i namieczajemyje mieroprijatija po otsieleniju molitwiennych domow /kostiolow, kaplic/, rospusku i sniatiju s riegistracyi obszczin etogo kulta, 28 VIII 1949, k. 90.

¹⁰³ Pasiecznik, *Rimo-katoliczieskije obszcziny*, s. 93.

¹⁰⁴ *Zińków*, w: *Słownik geograficzny*, t. 14, Warszawa 1895, s. 620; O. Pasiecznik, *Rimo-katoliczieskije obszcziny*, s. 93.

¹⁰⁵ APOCh, Ispolnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego obłastnogo Sowietu dieputatow truidaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1909, Zakluczenie, 29 III 1951, k. 251-252.

¹⁰⁶ *Zińkowce*, w: *Słownik geograficzny*, t. 14, Warszawa 1895, s. 622; O. Pasiecznik, *Rimo-katoliczieskije obszcziny*, s. 94.

¹⁰⁷ APOCh, Ispolnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego obłastnogo Sowietu dieputatow truidaszczichsia, fund. P-338, op. 9, spr. 14, Spiec'zapiska o naliczii rimsko-katoliczieskich obszczin i namieczajemyje mieroprijatija po otsieleniju molitwiennych domow /kostiolow, kaplic/, rospusku i sniatiju s riegistracyi obszczin etogo kulta, 28 VIII 1949, k. 81.

dzając w nim dom kultury i bibliotekę. W 1951 r. wspólnota katolicka została wykreślona z rejestru¹⁰⁸.

Likwidacja obiektów sakralnych stanowiła jedno z podstawowych kierunków radzieckiej polityki wyznaniowej. Akcja zamykania świątyń rozpoczęta przez władze sowieckie na przełomie lat 1946-1947, podobnie jak w okresie międzywojennym, uzasadniana była koniecznością zwalczania przeżytków religijnych oraz szerzenia kultury i postępu człowieka. Zachowując pozory państwa prawa, władze starały się każde swoje przedsięwzięcie oprzeć na ustawodawstwie ZSRR, stąd też decyzje w sprawie zamknięcia świątyń argumentowano zazwyczaj niewielką liczbą wiernych, brakiem stałego duszpasterza, zbyt małą odległością świątyni od innych kościołów, złym stanem technicznym budynków itp.

Według planów sowieckich władz wyznaniowych na początku lat 50. XX wieku w obwodzie kamieniecko-podolskim miały funkcjonować wyłącznie te wspólnoty katolickie, które posiadały stałego duszpasterza, czyli dwie parafie: w Gródku Podolskim i Połonnem¹⁰⁹. W pozostałych miejscowościach świątynie katolickie musiały być zamknięte, a wspólnoty rozwiązane. I chociaż dzięki oporowi wiernych przedsięwzięcie to nie zostało całkowicie zrealizowane, liczba wspólnot katolickich i funkcjonujących kościołów gwałtownie spadała. W 1964 r. z ponad 30 zarejestrowanych po wojnie wspólnot katolickich w obwodzie pozostało jedynie 11. Były to parafie w: Gródku Podolskim, Gołuzubińcach, Mińkowcach, Manikowcach, Podleśnym Mukarowie, Derażni, Kitajgrodzie, Latyczowie, Strudze, Greczanach i Połonnem¹¹⁰.

W zależności od sytuacji w poszczególnych regionach zamknięte kościoły przeznaczane były na cele kulturalno-oświatowe, gospodarcze, nierzadko też dewastowane. W świątyniach przejętych przez władze państwowe, natychmiast demontowano krzyże. By zatrzeć sakralny charakter budynków, rozbierano wieże kościelne i deformowano fasady¹¹¹.

¹⁰⁸ APOCh, Ispołnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego obłaśtnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1919, Upołnomocziennomu Sowietu po diełam rieligioznych kultow pri Sowietie Ministrow SSSR po Kamieniec-Podolskoj obłaści ot obszcziny s. Zińkowcy Kamieniec-Podolskiego rajona, Kamieniec-Podolskoj obaści, brak daty, k. 159; APOCh, Ispołnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego obłaśtnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1919, Protokoł nr 16 zasidannia wykonkomu Zińkoweckoji silskoj Rady deputatiw trudiaszczich Kamjanec-Podilskiego rajona, 26 VIII 1949, k. 211-212; APOCh, Ispołnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego obłaśtnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1919, Riszenia Wykonkomu Kamianec-Podilskoj rajonnoj Rady deputatiw trudiaszczich, 8 IX 1949, k. 352; APOCh, Ispołnitielnyj komitet Kamieniec-Podolskiego obłaśtnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 15, spr. 1919, Zakluczenije, 4 VI 1950, k. 215-216.

¹⁰⁹ Pasiecznik, *Rimo-katoliczieskije obszcziny*, s. 112-113.

¹¹⁰ APOCh, Ispołnitielnyj komitet Chmielnickogo obłaśtnogo Sowietu dieputatow trudiaszczichsia, fund. P-338, op. 9, spr. 49, Swiedenija o zaregistrirowanych rieligioznych obszcziestwach w Chmielnickoj obłaści na 1 janwaria 1962 goda, 1 I 1962, k. 37-40.

¹¹¹ Dzwonkowski, *Z historii Kościoła katolickiego w ZSRS 1917-1991*, s. 271-272.

Kościół stanowiły dla wiernych miejsce święte, uczuciowo bardzo drogie, symbol nadziei na lepszą przyszłość, dlatego na wszelki możliwy sposób starali się bronić swoich świątyń. Zdawali sobie sprawę, że podejmując się obrony kościołów, narażali się na różnego rodzaju szykany, a nawet represje¹¹². Znamienny jest tu przykład Gródka Podolskiego. Po zakończeniu II wojny światowej władze państwowe postanowiły zamknąć małą kapliczkę cmentarną, argumentując to brakiem księdza. Kilkutysięczna katolicka społeczność polska całodobowo czuwała przy świątyni, aż władza nie odstąpiła od swoich zamiarów. Kolejną próbę zamknięcia kaplicy podjęto za rządów Chruszczowa. Wystarczającym pretekstem do tego byłoby niewielkie uszkodzenie budynku przez nieznaną sprawcę. Również wtedy wierni pilnowali kaplicy z widłami i kijami w ręku, aż do czasu wycofania się władz ze swoich planów. Skuteczna obrona kaplicy przyczyniła się do większej integracji miejscowej ludności katolickiej i wzmocniła ją moralnie na dalszą walkę¹¹³.

W podobny sposób broniono kaplicy w Tynnej, w której wierni gromadzili się po zamknięciu kościoła. Władze państwowe kilkakrotnie podejmowały próby dewastacji świątyni. Miejscowi katolicy stworzyli system alarmowy, dzięki któremu, gdy zauważono jadące w kierunku kaplicy maszyny budowlane, natychmiast pojawiał się tłum wiernych, który otaczał kaplicę żywym łańcuchem i głośno odmawiał modlitwy¹¹⁴.

Inną formą obrony świątyń było wysłanie delegacji wiernych do urzędów państwowych różnego szczebla: obwodowych, republikańskich, ogólnozwiązkowych. Delegacje zawoziły ponawiane wciąż petycje, podpisywane przez wiernych w starszym wieku. Prosząc o pozostawienie bądź zwrot kościoła, powoływali się na swoją wieloletnią, ciężką i ofiarną pracę w kolchozach, na swój podeszły wiek, argumentując, że świątynia służy jedynie zaspokajaniu potrzeb religijnych tylko najstarszego pokolenia. Dla wzmocnienia ważności podania pisali o swoich dzieciach, które poległy podczas „wojny ojczyznianej”. Dzięki temu argumentowi liczyli na wysłuchanie ich prośb przez najwyższe władze państwowe¹¹⁵. Petycje te były jednak przez urzędników ignorowane. Mimo to katolicy nie ustawali w walce o odzyskanie swoich kościołów. Ciągłe zwracali się do najwyższych władz, ufając, że wieloletnie starania o zamknięte świątynie zostaną zwieńczone w końcu sukcesem¹¹⁶.

¹¹² Tamże, s. 271-272.

¹¹³ Tamże, s. 272; tenże, *Za wschodnią granicą*, s. 222.

¹¹⁴ Słobodian, *Krótkiej historyczny ogląd*, s. 324.

¹¹⁵ Dzwonkowski, *Z historii Kościoła katolickiego w ZSRS 1917-1991*, s. 273.

¹¹⁶ Szymański, *Kościół katolicki na Podolu*, s. 423.

Mapa obwodu kamieniecko-podolskiego (chmielnickiego)

Opracowanie własne na podstawie mapy konturowej: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/9/97/Khmelnysky_province_location_map.svg/658px-Khmelnysky_province_location_map.svg.png.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Państwowe Obwodu Chmielnickiego
fund. 685 – Podolskie Rzymskokatolickie Konsystorium Duchowne.
fund. P-338 – Komitet Wykonawczy kamieniecko-podolskiej (chmielnickiej) Obwodowej Rady Deputowanych Pracujących.
fund. P-6416 – Rada ds. religii przy Radzie Ministrów Ukrainy.

Archiwum Państwowe Obwodu Iwano-Frankowskiego
fund. P-388 – Pełnomocnik Rady ds. kultów religijnych przy Komitecie Wykonawczym Iwano-Frankowskiej Rady Deputowanych Pracujących.

Centralne Archiwum Państwowe Społecznych Organizacji Ukrainy
fund. 1 – Komitet Centralny Komunistycznej Partii Ukrainy.

Opracowania

- Antkiewicz Zofia, *Satanów*, w: *Miasta wielu religii. Topografia sakralna ziem wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*, red. M. Jakubowski, M. Sas, F. Walczyna, Warszawa 2016, s. 125-128.
- Bania Zbigniew, Wiraszka Marta, *Kamieniec Podolski. Miasto – legenda. Zarys dziejów urbanistyki i architektury od czasów najdawniejszych do współczesności*, Warszawa 2001.
- Biletska Mariia, *Ks. Władysław Wanags MIC i jego posługa na Podolu w latach 1977-2001*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 107 (2017) s. 33-62.
- Berezdów, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. 1, Warszawa 1880, s. 141.
- Czerce, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. 1, Warszawa 1880, s. 797.
- Dzwonkowski Roman, *Losy duchowieństwa katolickiego w ZSSR 1917-1939. Martyrologium*, Lublin 1998.
- Dzwonkowski Roman, *Religia i Kościół katolicki w ZSRS oraz w krajach i na ziemiach okupowanych 1917-1991: kronika*, Lublin 2010.
- Dzwonkowski Roman, *Za wschodnią granicą 1917-1993. O Polakach i Kościele w dawnym ZSRR z Romanem Dzwonkowskim rozmawia Jan Palyga*, Warszawa 1993.
- Dzwonkowski Roman, *Z historii Kościoła katolickiego w ZSRS 1917-1991: pogadanki w Radiu Watykańskim*, Ząbki 2005.
- Iwanicki Karol, *Katedra w Kamieńcu*, Warszawa 1930.
- Kamieniec Podolski*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. 3, Warszawa 1882, s. 759.
- Kitajgód*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. 4, Warszawa 1883, s. 115.
- Kołodziejczyk Dariusz, *Podole pod panowaniem tureckim. Ejalet kamieniecki 1672-1699*, Warszawa 1994.
- Kołybanie*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. 4, Warszawa 1883, s. 296.

- Kopczyński Jakub, *Kamieniec Podolski*, w: *Miasta wielu religii. Topografia sakralna ziem wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*, red. M. Jakubowski, M. Sas, F. Walczyna, Warszawa 2016, s. 74-91.
- Krasilów, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. 4, Warszawa 1883, s. 615.
- Król-Mazur Renata, *Miasto trzech nacji. Studia z dziejów Kamieńca Podolskiego w XVIII wieku*, Kraków 2008.
- Kupin, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. 4, Warszawa 1883, s. 886.
- Latyczów, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. 5, Warszawa 1884, s. 99-100.
- Łysenko Ołeksandr, *Derżawa i religijni konfesiji w Ukraini (1943-1945)*, w: *Aktualni problemy witeczyznianoji istorii XX st. Zbirnyk naukowych prac pryswiaczenyj pamjati akad. NAN Ukrainy Jurija Jurijowycza Kondufora*, t. 2, Kijów 2004, s. 155-209.
- Mińkowce, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. 6, Warszawa 1885, s. 448.
- Nowicka Lilija, *Istorycznymi steżkami ridnogo mista, Łetycziw* 2012.
- Osadczyj Wołodymyr, *Katolycka Cerkwa w Ukraini. Istorycznyj narys*, Lublin 2001.
- Osadczy Włodzimierz, *Kościół katolicki na Ukrainie wobec represji sowieckich*, w: *Represje wobec Kościoła w krajach Bloku Wschodniego. Komuniści przeciw religii po 1944 roku*, red. J. Marecki, Kraków 2011, s. 83-91.
- Osadczy Włodzimierz, *Wierzyli wbrew nadziei. Z dziejów przetrwania Kościoła łacińskiego na Ukrainie radzieckiej w okresie powojennym*, „Ethos”, (2001) nr 53-54, s. 151-164.
- Pasiecznik Oleg, *Parafija i chram u Proskurowi do 1917 roku*, „Studia Catholica Podoliae”, (2012) nr 6, s. 321-345.
- Pasiecznik Oleg, *Rimo-katolyczieskije obszcziny w Kamieniec-Podolskoj (Chmielnickoj) oblasti USRR (1945-1953)*, w: *Represiji proty polakiw ta inszych nacionalnostej na Podilli. Rol i misce w istoriji kraju*, red. I. Jaszczuk, Chmielnicki 2016, s. 86-114.
- Polonne, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. 8, Warszawa 1887, s. 727-728.
- Prusiewicz Aleksander, *Kamieniec Podolski. Szkic historyczny*, Kijów – Warszawa 1915.
- Rosowski Witalij, *Kościół katolicki na terenie Ukrainńskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej po 1945 r.*, w: *Kościół chrześcijański w systemach totalitarnych*, red. J. Kłaczek, W. Rozynkowski, Toruń 2012, s. 662-684.
- Rożkow Władysław, *Ksiądz Władysław Wanags (1931-2001) – obrońca Kościoła na Podolu*, Biały Dunajec-Ostróg 2018.
- Sbornik zakonow SSSR i ukazow Priezidiuma Wierchownoego Sowieta SSSR. 1938 g. – ijul 1956 g.*, red. J. Mandelsztam, Moskwa 1956.
- Schematyzm Kamjanec-Podilskoj dijeceziji*, Kamieniec-Podolski 2005.
- Słobodian Witalij, *Korotkyj istorycznyj oglad kultu Materi Bożoji Tyniańskoj*, „Studia Catholica Podoliae”, nr. 8-9 (2014-2015), s. 321-326.
- Sołodkowce, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. 11, Warszawa 1890, s. 58-59.
- Starokonstantynów, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. 11, Warszawa 1890, s. 257-259.
- Struga, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. 11, Warszawa 1890, s. 415.

- Szarowka, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. 11, Warszawa 1890, s. 792-793.
- Szumił Halina Irena, „*Nigdy ja ciebie, ludu, nie rzuciła*”. *Z dziejów latyczowskiej Ikony*, Lublin-Sandomierz 2015.
- Szumił Halina Irena, *Sanktuarium Matki Bożej Latyczowskiej*, Sandomierz 1994.
- Szymański Józef, *Kościół katolicki na Podolu. Obwód winnicki 1941-1964*, Lublin 2003.
- Wolińska-Wójtowicz Agnieszka, *Matka Boża Latyczowska*, Lublin 2014.
- Wońkowce, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. 13, Warszawa 1893, s. 938.
- Zamiechów, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. 14, Warszawa 1895, s. 369.
- Zińków, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. 14, Warszawa 1895, s. 620.
- Zińkowce, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. 14, Warszawa 1895, s. 622.

Netografia

- Antoniuk Dmytro, *Felsztyn na Podolu*, <https://kuriergalicyjski.com/rozmaitosci/3853-felsztyn-na-podolu> (dostęp: 6.05.2019).

**THE FATE OF ROMAN CATHOLIC CHURCHES AND COMMUNITIES
IN THE KAMYANETS-PODILSKY (KHMELNYTSKYI) REGION
IN THE YEARS 1944-1964**

Abstract

The aim of the article is to present the Soviet religious policy towards the Roman Catholic Church in the former Kamianets-Podilskyi oblast in Ukraine in the years 1944-1964, with particular emphasis on the actions of the state authorities aimed at the eradication of Catholic sacred buildings.

The action of mass shutting down of temples initiated by the Soviets at the turn of 1946-1947, although not fully implemented, brought tangible results. In the year 1964, out of over 30 Catholic churches functioning after the war, only 11 remained in the Kamianets-Podilskyi oblast (Khmelnyskyi Oblast): in Gródek Podolski, Gołuzubińce, Mynkivtsi, Manikowce, Podleśny Mukarów, Derazhnia, Kitajgród, Letychiv, Struha, Greczany and Polonne.

The reasons for shutting down churches were various: lack of a permanent priest, a small number of believers, poor technical condition of the building or too small distance of the temple from other churches. Sometimes a pretext was sufficient, e.g. the allegedly urgent need to establish a community centre, school or library. In accordance with the order of the Council Representative for Religious Cults, the rooms of the closed temples could be used only for cultural and educational purposes. In reality, however, many churches, especially in rural areas, were converted into farm warehouses.

Depending on the situation in individual regions, closed churches were intended for cultural, educational and economic purposes, and were often also devastated. In temples taken over by state authorities, crosses were immediately removed. In order to obliterate the sacred character of the buildings, church towers were also demolished and the facades were deformed.

Keywords: Religion in the USSR; Roman Catholic Church; Podolia; Catholic temples; Khmelnytskyi; Kamyanets-Podilskyi

Translated by Grzegorz Knyś